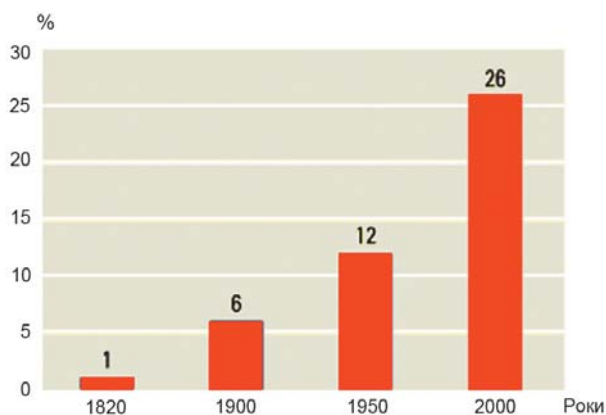

КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

Проанализировано развитие картографирования экономических связей между странами и влияние на этот процесс мировых теоретических концепций современных экономических наук. На основе системно-структурного анализа определены главные объекты картографирования: национальные экономики, транснациональные корпорации, международные организации, а также соответствующая инфраструктура (транспорт, связь, рыночная инфраструктура). Предложена структура и показатели серии карт международных экономических связей.

The development of mapping economic relations between countries and the influence of theoretical conceptions of contemporary economic sciences on this process are analyzed. On the basis of system-structural analysis the main objects of the mapping are defined; they are national economies, transnational corporations and international organizations as well as corresponding infrastructure (transport, telecommunication, market infrastructure). The structure and characteristics of a series of international economic relations maps are proposed.

Постановка проблеми. Поняття глобалізації світових процесів стає визначальним для сучасного розуміння та аналізу розвитку суспільства і господарства на планеті Земля. Процвітання окремих країн багато дослідників пояснюють ефектом масштабу виробництва: у довгостроковій перспективі економічно вигідніше виробляти велику кількість однакових товарів і послуг. Саме це сприяє сучасному поштовпленню міжнародної торгівлі, вкладанню у цей сегмент світової економіки масштабних інвестицій, поглибленню фінансових та міграційних зв'язків (мал. 1).

Мал. 1. Частка світової торгівлі у світовому ВВП [20]

Поняття "міжнародні економічні зв'язки" охоплює такі сфери людських взаємовідносин: торгівля товарами; інвестиції; міграція робочої сили; науково-технічне співробітництво; міжнародний туризм та інші подібні види економічної діяльності. Міжнародні економічні зв'язки тісно пов'язані з такими економічними категоріями, як "багатство" і "бідність" окремих країн та їх громадян, «тривалість життя», «природний приріст населення», «міжнародні міграції». Дослідження географії та структури цих зв'язків важливе для цілей розроб-

лення планів і стратегій зовнішньоекономічної діяльності, вивчення соціального стану населення, попередження погіршення стану природного середовища.

Зокрема, до цілей Стратегії підтримуваного розвитку ЄС (прийнята Радою Європи у червні 2006 р.) віднесені вирішення проблем збалансування світової торгівлі, еколого-безпечного транспорту й зменшення негативних наслідків міграцій з економічних мотивів, пом'якшення впливу процесу глобалізації на трудівників та їх сім'ї. Всі ці питання тісно корелюються з дослідженням географії міжнародних економічних зв'язків.

Щоб наочно представити упорядковані знання про взаємовідносини України з державами світу, необхідно розробити наукові основи картографування міжнародних економічних зв'язків усієї країни та її регіонів. Запропоновані автором теоретико-картографічні та методичні основи розроблення карт міжнародних економічних зв'язків, здійснені в ході реалізації планової теми Інституту географії НАН України «Геоінформаційне картографування просторових об'єктів, явищ і процесів України», сприятимуть підготовці картографічних творів даної тематики.

Аналіз попередніх досліджень. Вже на початку ХХ ст. в атласах вміщувалися карти міжнародних економічних відносин та зв'язків. З найвідоміших згадаємо «Большой советский атлас мира» (БСАМ) [1]. Традиції БСАМу сприяли появі численних карт міжнародних торговельних зв'язків у навчальних [3] та науково-довідкових [4, 10, 18] атласах.

Теорія і методика картографування соціальних та економічних зв'язків розглядалися у працях О. Є. Маркової [12], І. В. Нікольського, З. В. Самойленко [15]; обґрунтування тематики таких карт – у працях М. М. Паламарчука та Л. М. Корецького [7]. У відомій монографії «Комплексні регіональні атласи» [6] до міжнародних транспортно-економічних зв'язків віднесено лише експорт та імпорт. У другому томі Національного атласу Української РСР планувалося значно розширити тематику карт і створити окремий розділ – «Економічні та культурні зв'язки УРСР», що мав складатися з підрозділів, присвячених участі УРСР у

всесоюзному поділі праці (взаємозв'язки з союзними республіками СРСР); УРСР у міжнародному соціалістичному поділі праці (взаємозв'язки з країнами соціалістичного табору); УРСР у зовнішній торгівлі СРСР (торговельні зв'язки з зарубіжними країнами); науково-технічній допомозі УРСР країнам, що розвиваються; культурним зв'язкам УРСР із зарубіжними країнами [7].

Серія карт міжнародних економічних зв'язків у Національному атласі України [13] представлена 9-ма картами, 6 з яких – це карти торгівлі товарами і послугами, 3 – прямих іноземних інвестицій. Карти «Зовнішня торгівля», «Зовнішня торгівля транспортними послугами», «Зовнішня торгівля в регіонах України», «Україна. Зовнішня торгівля транспортно-будівельними послугами» (їх автор – І. Г. Савчук) відображують обсяги та структуру міжнародної торгівлі України, розміщення торговельно-економічних представництв, договірно-правову базу в сфері міжнародних економічних зв'язків. Карта «Експорт промислової продукції» (розроблена Г. П. Підгрушним) передає структуру експорту промислової продукції галузей і товарних груп у країні світу. Карти «Прямі іноземні інвестиції», «Прямі інвестиції з України», «Країни-інвестори в Україну» (їх автор – Ю. Д. Качаєв) відображують найважливіший з видів міжнародного переміщення економічних ресурсів – прямі іноземні інвестиції. Т. І. Козаченко з Т. М. Курач розробили карти «Міжнародне співробітництво наукових організацій», «Міжнародні зв'язки Національної академії наук України», які характеризують міжнародну наукову кооперацію України [14].

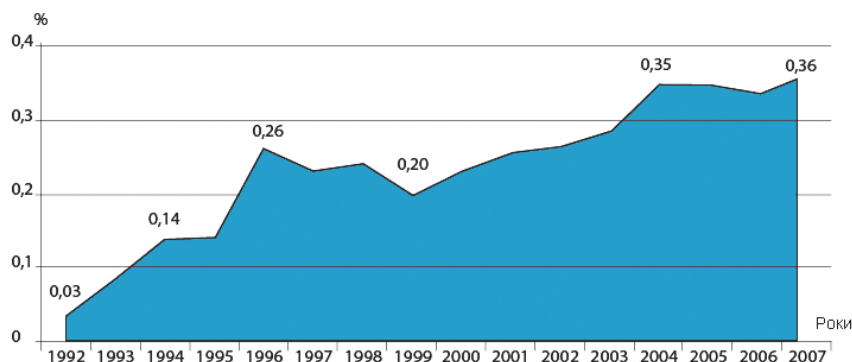
Регіональне картографування міжнародних економічних зв'язків України знайшло своє втілення в атласах Автономної Республіки Крим, Вінницької області [4], Комплексному атласі Київської області [10], інших картографічних творах.

Заслужують на увагу карти, тематика яких пов'язана з міжнародними економічними зв'язками (зокрема, відображує інфраструктуру міжнародних зв'язків), розміщені в деяких статтях та у монографіях; скажімо, у книзі Н. Н. Коцан [8] уміщено карту «Територіальна й управлінська структура Державної митної служби України». Оригінальні за змістом карти зовнішньої торгівлі й типізації регіонів України за рівнем переробки продукції для експорту уклад І. Г. Савчук [16, 17].

Мета і завдання статті: розробити наукові основи картографування міжнародних економічних зв'язків України з іншими державами світу. Новизна дослідження полягає у підготовці концепції картографування міжнародних економічних зв'язків України. Загальнонаукове значення статті полягає в обґрунтуванні окремих положень нового наукового напря-

му: картографування міжнародних зв'язків. Хоча фахівці справедливо зазначають, що карти цієї тематики є стандартними у соціально-економічній картографії за відображувальними засобами та способами картографічного зображення, проте слід подумати над обґрунтуванням оригінальних за змістом карт.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після вступу України до СОТ та в умовах зростання її частки в обороті світової торгівлі (див. мал. 2) особливого значення набуває розробка нових та вдосконалення існуючих наукових положень щодо створення карт міжнародних економічних зв'язків. Науковою основою їх створення мають стати положення сучасної філософії, тектології¹, економічної теорії, кібернетики, загальної теорії систем, географії, картографії.

Мал. 2. Частка України в обороті світової торгівлі (за даними Статистичного бюро ООН та Світового банку)

Дійсно, відносини і зв'язки між людьми та народами будуються на основі самоорганізації. Вони постійно ускладнювалися в ході історії від натурального обміну в стародавні часи до сучасної організації системи світового господарства.

Структурно-графічне моделювання системи об'єктів, що беруть участь у процесі міжнародних економічних зв'язків, та аналіз численних карт цього напрямку дозволяють визначити їх тематику.

1. Передумови міжнародних економічних зв'язків. До передумов здійснення країною міжнародних економічних зв'язків слід віднести наявність у неї економічних ресурсів та інфраструктури. Крім цього, на картах важливо відобразити їх ефективність, ступінь використання, обмеження і перешкоди здійснення.

Відображення на картах міжнародних зв'язків показників економічних ресурсів (у спеціальній літературі [9] – факторів виробництва) важливе з огляду на їх потенційне або фактичне використання у міжнародному поділі праці. Ресурси відображуються на картах фактологічного типу. Основними показниками при цьому можуть бути

¹ Тектологія – загальна організаційна наука, наукова дисципліна, ази якої розробив учений-економіст О. О. Богданов у 20-х роках ХХ ст. Досліджує організаційні принципи, що лежать в основі систем усіх типів.

забезпеченість країни та її регіонів певними видами ресурсів, їх потреба в імпорті деяких ресурсів тощо.

Ефективність господарювання тісно пов'язана з продуктивністю праці та її географічним поділом. Показники ефективності господарювання окремо взятої країни (ресурсоемність та енергоємність продукції, продуктивність праці) є важливими складовими змісту карт передумов здійснення країною міжнародних економічних зв'язків.

Обмеження щодо можливостей здійснення зв'язків можуть бути пов'язані як з географічними особливостями території країни, так і з нерозвиненою інфраструктурою: відсутність зручних портів, річок, перевалів через гірські хребти тощо. Вдалим прикладом відображення природних обмежень стосунків між країнами є карта В. Лауко, Л. Толмачі, Д. Гурняка «Природні бар'єри і коридори в Європі та положення Словаччини» з ландшафтного атласу Словацької Республіки [19]. На карті виділено два типи територій: прості для пересування (рівнини) та складні (території з гірським рельєфом, заболочені землі); відображено найважливіші перевали, тунелі, мости, поромні переправи, головні гірські хребти. У цьому ж атласі вміщено карту Л. Міклоша про поділ території Європи на функціональні зони: внутрішні території поблизу головних вододілів, транзитні території, території приморської торгівлі, приморські території рекреації. Застосування цього підходу в Україні дозволить здійснити типізацію її регіонів за критерієм участі у міжнародних економічних зв'язках.

Окремо слід подати карти, які характеризують *інфраструктуру міжнародних економічних зв'язків* (сукупність допоміжних видів економічної діяльності, які забезпечують виробництво і споживання товарів та послуг, що відправляються на експорт або імпортується в країну). Це виробнича (шляхи сполучення, аеропорти, морські та річкові порти, поромні переправи, ЛЕП, канали, порти, склади, міжнародні транспортні коридори, системи зв'язку та ін.) і соціальна (конференц-зали, експоцентри, готелі, стадіони тощо) інфраструктура. Виділяють також ринкову (банківська система, фондові й товарні біржі), банківську, інформаційну інфраструктуру. На картах слід відобразити транспортну мережу України та країн-сусідів, митну, прикордонну інфраструктуру, місця для розміщення прибулих (готелі) тощо.

До передумов міжнародних економічних зв'язків варто віднести також історію розвитку культурних та економічних зносин країни з її сусідами в минулому. На картах доцільно відобразити еволюцію державного кордону, колишні торговельні шляхи, місця розташування комерційних ярмарків та виставок тощо.

2. Міжнародна торгівля. Історично першою та визначальною формою зовнішньоекономічної діяльності була і лишається міжнародна торгівля, тобто міжнародний обмін продуктами і послугами – результатами праці національних виробників. Залежно від предмета і характеру здійснення зов-

нішньоторговельних операцій розрізняють різні форми торгівлі: торгівля готовою продукцією, торгівля продукцією в розібраному вигляді, зустрічні поставки, постачання комплектного устаткування, торгівля послугами і технологіями, об'єктами авторських та суміжних з ними прав.

Торгівля готовою продукцією здійснюється безпосередньо виробником або через посередників. *Торгівля продукцією в розібраному вигляді* виправдана, якщо її монтування за кордоном дозволяє одержати прибуток за рахунок використання місцевої дешевої робочої сили ("викруткові технології"), кращого пільгового оподаткування, нижчої оренди землі тощо. *Зустрічні поставки* – це бартерні операції; викуп застарілої продукції при збуті більш сучасних моделей; операції з давальницькою сировиною, які передбачають переробку закордонної сировини чи відходів із наступними розрахунками продуктами їхньої переробки. *Постачання комплектного устаткування* полягає у спорудженні технологічних комплексів з повним набором послуг з їх проектування, будівництва, налагодження, підготовки до експлуатації на місцях.

Усе більшу частку в обсягах міжнародної торгівлі нині посідає торгівля *послугами і технологіями та об'єктами авторських і суміжних з ними прав*. Види послуг: ділові; зв'язку; будівельні й пов'язані з ними інженерні послуги; послуги з розповсюдження; послуги у сфері освіти; послуги у сфері навколишнього середовища; фінансові послуги; послуги в галузі охорони здоров'я і соціального забезпечення; послуги в галузі туризму і подорожей; послуги у сфері відпочинку, культури і спорту; транспортні послуги.

Розрізняють такі способи надання послуг: 1) «постачання через кордон» – це, зокрема, дистанційна освіта, електронне навчання (споживач залишається на національній території, постачальник послуги – в іншій країні, сама послуга «транспортується» через кордони); 2) «споживання за кордоном» – це коли споживач відправляється на навчання до постачальника послуги; 3) «комерційна присутність» – це, наприклад, придбання або відкриття іноземним університетом навчального закладу на чужій території, створення філії або представництва; 4) «присутність фізичних осіб» – це, зокрема, тимчасовий приїзд викладачів чи інших спеціалістів для надання освітніх послуг (самостійно зайнятих або відряджених іноземним роботодавцем).

Торгівля технологіями й об'єктами авторських і суміжних з ними прав передбачає передавання технологій на комерційній та некомерційній основі. Некомерційне придбання технологій відбувається шляхом військово-політичного і промислового (комерційного) шпигунства; зарубіжного патентування винаходів, цінних моделей та ідей, промислових зразків; через публікування праць про науково-технічні досягнення в наукових та інших журналах; через повідомлення на міжнародних симпозиумах, конференціях, нарадах, семінарах тощо.

До комерційних способів передачі інформації належать: утворення спільних підприємств; придбання зарубіжних високотехнологічних підприємств у повну власність або заволодіння частиною їхніх акцій; міжнародна торгівля високотехнологічними товарами; консалтинг; будівництво за кордоном об'єктів "під ключ"; продаж ліцензій.

Найпоширенішими видами зв'язків цієї групи є наукова, науково-технічна, виробнича, навчальна та інша кооперація, торгівля ліцензіями, яка передбачає надання якомусь суб'єкту прав на використання винаходів ("ноу-хау" тощо) протягом визначеного терміну за відповідну винагороду.

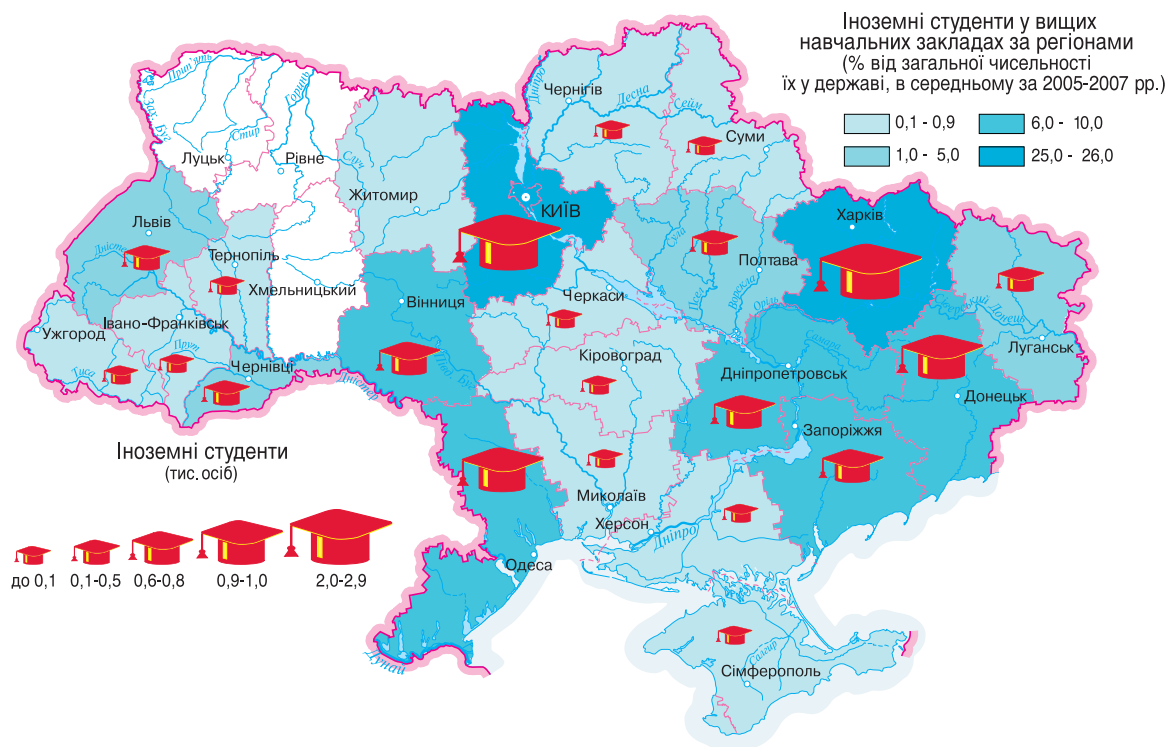
Виставкова діяльність в Україні набуває розвитку. Вона відіграє важливу роль у формуванні нових зв'язків у сферах зовнішньої торгівлі, пропаганди нових технологій та нових видів продукції, сприяє науково-технічному і технологічному оновленню виробництва. Виставковими організаціями України у 2007 р. було проведено 1088 виставкових заходів, із них 156 мали статус міжнародних. Об'єктами картографування в процесі дослідження виставкової діяльності є: виставкові центри (підприємства, основна діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням виставок); організатори виставок (підприємства, що відповідно до своїх статутів займаються організацією виставок); виставки (заходи, пов'язані з демонструванням продукції та послуг, просуванням їх на внутрішній та зовнішній ринки); ярмарки (заходи, безпосередньо пов'язані з торгівлею).

Надання міжнародних послуг у сфері освіти мож-

на розглядати як окремий вид міжнародних зв'язків. За даними МОН України, за період з 1946 р. в Україні підготовлено близько 200 тис. фахівців для 160-ти країн світу. Нині у 209-ти вищих навчальних закладах України навчаються майже 40 тис. громадян зі 129-ти країн світу (див. мал. 3). Міністерство освіти та науки опрацьовує питання відкриття представництв у Сирії, Ірані, Тунісі, Індії та Китаї. Можна передбачити, що Україна найближчим часом істотно розширить експорт освітніх послуг.

Міжнародні подорожі, туризм і транспорт стають все важливішим видом торгівлі послугами. Надходження від транспортування товарів і туризму можуть стати вагомим джерелом прибутку для міжнародних агентств повітряних сполучень, компаній з морських перевезень, агентств з попереднього бронювання квитків і місць у готелях, а також на спортивних та мистецьких аренах.

Міжнародний туризм поділяють на візний та виїзний (прийом іноземних туристів і відправлення за кордон власних громадян). Картографічний аналіз міжнародного туризму пов'язаний не тільки з відображенням кількості обслужених туристів та обсягів отриманих прибутків, а й обсягів інвестицій у будівництво готелів, транспортних вузлів і артерій, місць проведення дозвілля тощо, їх окупності. Тісно пов'язане з міжнародним туризмом збільшення зайнятості не тільки у сферах, безпосередньо з ним пов'язаних, а й на транспорті, у виробництві туристського спорядження, сувенірів тощо. Окрім економічного, міжнародний туризм

Мал. 3. Україна. Підготовка іноземних фахівців (за даними Держкомстату України)

має і політичне значення, бо сприяє міжнародному культурному обміну та іноді є чинником міграцій населення на постійне місце проживання.

Для здійснення міжнародної торгівлі та обміну існує багато форм співробітництва, серед яких переважають *міжнародні валютні відносини*, які визначаються як сукупність державних зносин, що виникають при функціонуванні валюти в світовому господарстві та забезпечують взаємний обмін результатами діяльності національних економік.

Зміст карт міжнародної торгівлі, крім традиційних показників, повинен включати інформацію про типи зв'язків за видами економічної діяльності, формою співпраці, підпорядкуванням підприємств; про географію стосунків тощо.

3. Міжнародне переміщення ресурсів (факторів) виробництва. До цієї форми економічних зв'язків відносять: переміщення робочої сили, міжнародні запозичення капіталу та діяльність транснаціональних корпорацій [9, с. 144].

Переміщення факторів виробництва зазнають більших обмежень з боку урядів, ніж торгівля товарами. Обмеження на імміграцію є повсюдно. До останнього часу деякі європейські країни, наприклад Франція, здійснювали контроль за рухом капіталу, дотримуючись вільної торгівлі товарами зі своїми сусідами. Інвестиції транснаціональних корпорацій, що базуються за кордоном, зустрічають спротив урядів і жорстко регулюються майже в усіх країнах.

Стимулом переміщення факторів виробництва є *аутсорсинг* (від англ. *out* – зовнішній, *source* – джерело) *непрофільної діяльності компаній* з розвинутих країн до країн, що розвиваються. Внаслідок цього процесу промислово розвинуті країни залишають на своїй території найбільш ефективні та екологічно безпечні виробництва, а натомість за кордон виносять шкідливі виробництва та види діяльності з низькою прибутковістю.

Міжнародне переміщення капіталу – одне з характерних явищ сучасної світової економіки. Міжнародні запозичення передбачають передачу фінансових ресурсів за кордон у вигляді кредитів (фінансових, товарних і кредитів під цінні папери). Ці кредити дозволяють країнам отримати гроші в борг за ті товари і послуги, які ще не вироблені.

Переміщення капіталу не означає, що устаткування демонтується і перевозиться в іншу країну, – це лише фінансова операція. Наприклад, російський банк дає позику українській фірмі, австрійські громадяни купують цінні папери в Польщі або індійська фірма здійснює інвестування через свій німецький філіал. Таке міжнародне переміщення фінансових ресурсів можна трактувати як особливий вид міжнародної торгівлі [9]. Подібне призупинення виробництва в одній країні для переміщення його в іншу дістало назву «делокалізація».

Міжнародне переміщення капіталу здійснюється на світовому фінансовому ринку сукупністю банків, спеціалізованих фінансово-кредитних ус-

танов, фондових бірж, через які проходять світові фінансові потоки та які є посередниками в перерозподілі фінансових активів між кредиторами і позичальниками, продавцями та покупцями фінансових ресурсів.

Істотна частка міжнародного переміщення капіталу нині – це прямі іноземні інвестиції. Під цим розуміють такий вид переміщення капіталу, при якому фірма з однієї країни створює або розширює дочірнє підприємство в іншій. Інвестиції охоплюють не тільки рух ресурсів, а й передачу контролю. Дочірнє підприємство не просто має фінансові зобов'язання перед материнською компанією, а й становить частину її організаційної структури.

Кarti міжнародного переміщення капіталу повинні відображувати штаб-квартири ТНК, дочірні та спільні підприємства, лінії переміщення фінансових ресурсів, постачання та збуту.

Міжнародне переміщення трудових ресурсів. Міжнародні міграційні людські потоки тісно пов'язані з міжнародними потоками товарів, послуг та капіталу. Міжнародні організації шляхом нав'язування політики «відкритості економіки» та згортання державних субсидій активно сприяють пожеввленню міжнародних міграцій, головними причинами яких є економічні: бажання громадян з бідних країн отримати більш високооплачувану роботу за кордоном, а також кращі умови проживання, політична й економічна свобода, безпека, краща медицина або освіта.

Через інтенсивний відтік населення працездатного та репродуктивного віку спотворюється вікова структура населення країни-донора. Перекази грошей, що відправляються емігрантами додому, для багатьох країн стають важливим джерелом поповнення їх валютних резервів. За оцінками Міжнародної організації з міграцій, обсяги переказів грошей у світі внаслідок міжнародної трудової міграції у 2006 р. сягнули 276 млрд доларів США [20].

Картографування міграційних потоків має тривалу історію. Ще у 1853 р. Г. Ціммерманн створив «Емігрантську карту і путівник по маршрутах Північної Америки». На карті відображено морські судноплавні шляхи з Європи до США, маршрути переміщення мігрантів углиб країни та місця компактного поселення іммігрантів. Кarti, подібні цій, допомогли переселенцям визначитися з вибором місця проживання.

4. Наслідки міжнародних економічних зв'язків. До політичних наслідків міжнародних економічних зв'язків слід віднести діяльність міжнародних організацій та економічні союзи між країнами. Успішне здійснення одних видів зв'язків може зумовлювати пожеввлення інших. Так, значна частка українців у населенні Канади стала важливим чинником визнання нашої держави канадським урядом одним із перших.

До економічних наслідків міжнародних зв'язків слід віднести вигоду, що її отримують підприємства-імпортери та експортери, зниження податків на прибуток підприємств, зменшення витрат на

оплату праці та використання природних ресурсів.

Інший важливий наслідок міжнародних економічних зв'язків – це поширення інновацій (розповсюдження технологічної та фінансової інформації по всьому світу). Міжнародна торгівля зумовлює уніфікацію та стандартизацію продукції (нівелюється її національна приналежність), поліпшує стандарти якості цієї продукції та безпеки виробництва.

Характерною рисою сучасного міжнародного бізнесу є злиття та поглинання компаній на транснаціональному рівні. Це одна з форм створення

ТНК у зарубіжних країнах. Внаслідок злиття компаній може статися скорочення кількості зайнятої робочої сили та інші соціальні наслідки міжнародних економічних зв'язків.

Важливим аспектом картографування є відображення впливу міжнародних економічних зв'язків на соціально-економічний розвиток регіонів країни, оскільки зовнішня торгівля значно впливає на розподіл доходів усередині країни. Карти цієї тематики доцільно вміщувати до відповідних розділів серії карт (див. таблицю).

Тематика серії карт міжнародних економічних зв'язків

Тематичний блок	Тематичний розділ	Тематика карт
Передумови міжнародних економічних зв'язків	Географічне положення країни	Природні бар'єри та межі, кліматичні умови, рельєф (хребти, перевали), вихід території до моря, водні транспортні артерії, сусідство держав
	Історія розвитку території	Імперії та колонії, кордони та їх еволюція, цивілізації, релігійна структура населення країн, нації, етногенез, етнічні конфлікти
	Економічні ресурси	Мінеральні, водні, енергетичні, трудові, фінансові ресурси, земельні угіддя, ліси тощо
	Політичні взаємини між країнами	Міжнародні економічні угоди, участь держав у міжнародних союзах та міжнародних організаціях, торговельно-економічні місії, дипломатичні візити, ембарго (заборона) експорту товарів до держав, визначених міжнародними організаціями, членом яких є Україна, або до держав, щодо яких проводиться відповідна національна політика
	Інфраструктура міжнародних економічних зв'язків	Транспортно-логістична мережа (аеропорти, морські та річкові порти, поромні переправи, автошляхи, залізниці, трубопроводи, ЛЕП, міжнародні транспортні коридори), ринкова інфраструктура (банківська система, фондові й товарні біржі), митна інфраструктура (митні склади), прикордонна інфраструктура (пункти пропуску), готелі
Міжнародна торгівля товарами і послугами	Експорт та імпорт товарів	Торгівля готовою продукцією (сільського і лісового господарства, рибальства, рибництва, добувної та переробної промисловості, експорт та імпорт електроенергії, газу та води); торгівля продукцією в розібраному вигляді, бартерні операції, викуп застарілої продукції, операції з давальницькою сировиною, постачання комплектного устаткування
	Торгівля послугами та переміщення факторів виробництва	Надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності послуг (будівництво, діяльність транспорту та зв'язку, фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, освіта, охорона здоров'я, діяльність у сфері культури та спорту, діяльність екстериторіальних організацій). Наукова, науково-технічна, виробнича, навчальна та інша кооперація: торгівля ліцензіями, переміщення інформації про патенти, винаходи; навчання і підготовка спеціалістів, проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів. Міжнародний туризм. Міграція трудових ресурсів
		Міжнародна діяльність банків, спеціалізованих фінансово-кредитних установ, фондових бірж (кредитно-фінансові операції та операції з цінними паперами: валютні операції на валютних аукціонах, валютних біржах і на МБР; кредитні та розрахункові операції; інвестиції; формування суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних і страхових установ; створення спільних підприємств; здійснення торгівлі на території України за іноземну валюту
Наслідки міжнародних економічних зв'язків	Політичні наслідки	Діяльність міжнародних організацій, економічні домовленості та угоди між країнами
	Економічні наслідки	Злиття та поглинання компаній на транснаціональному рівні; зниження податків на прибуток підприємств, зменшення витрат на оплату праці та природних ресурсів; розповсюдження фінансової інформації по всьому світу, стирання меж національної приналежності продукції; міжнародна система вільного валютного обміну
	Соціальні наслідки	Поглиблення економічної нерівності (збагачення населення технологічно розвинутих країн, збідніння і розшарування суспільства у країнах, що розвиваються); зміна структури зайнятості та безробіття; розширення доступу громадян до інформації (освітньої, наукової, культурної, рекламної); зростання рівня міжнародної злочинності (контрабанда наркотиків та зброї, міжнародний тероризм, відмивання грошей, незаконне копіювання товарів, захищених авторським правом, торгівля людьми і людськими органами)
	Екологічні наслідки	Поширення культури інтенсивного агровиробництва (виращування монокультур та генетично-модифікованих культур у країнах, що розвиваються, нищівна експлуатація природних ресурсів у цих країнах; продовольча безпека держав; гігієнічна, санітарна, ветеринарна та екологічна експертиза імпортованих товарів; аварії на міжнародному транспорті; інтродукція та акліматизація немісцевих видів рослин і тварин (адвентивні види), поширення епізоотій, хвороб та шкідників рослин, епідемії серед людей

5. Об'єкти картографування. Викладені вище загальні міркування дозволяють виділити матеріальні об'єкти – носії міжнародних економічних зв'язків в Україні та її регіонах. Найголовніші з них:

1) *суб'єкти міжнародних зв'язків (вітчизняні та закордонні):* підприємства різних форм власності, що продають товари і надають послуги; це, зокрема, спільні підприємства, філії іноземних банків, міжнародні організації тощо;

2) *центральні та регіональні органи державного управління,* що здійснюють контроль за зовнішньоекономічною діяльністю;

3) *окремі громадяни України, іноземці й соціальні групи* в процесі участі їх у трудових міграціях, подорожах, туристичних поїздках, виставках, ярмарках, навчанні за кордоном;

4) *інфраструктура міжнародних зв'язків* (шляхи сполучення, міжнародні транспортні коридори, морські, річкові та аеропорти, біржі, митниці, митні пости, пункти пропуску, митні склади, підрозділи прикордонної служби, банки, маркетингові мережі).

6. Одиниці картографування. При дослідженнях міжнародних економічних зв'язків одиниці картографування мають бути різними на локальному, національному і макрорегіональному рівнях. На рівні адміністративних районів і областей одиницями картографування є окремі підприємства. Складність отримання інформації про їх діяльність пов'язана з комерційною таємницею, і тому картографування на цьому рівні може бути виконане переважно на замовлення окремих суб'єктів господарювання.

При зменшенні масштабів карт об'єктами картографування стають промислові пункти, суспільно-територіальні системи адміністративних районів і областей. Генералізація впливає на виявлення регіональних особливостей зовнішньоекономічних зв'язків усередині країни.

Основними одиницями картографування, безумовно, є країни. Деякі глобальні особливості міжнародних економічних зв'язків слід зображувати на рівні вищих одиниць картографування: груп країн, макрорегіонів. Найпоширенішим є поділ світу на макрорегіони, запропоновані ООН, Світовим банком, СОТ. Для цієї мети можуть використовуватися різні класифікації країн.

Перспективний напрям досліджень міжнародних зв'язків – карти типології країн за характером їх участі у міжнародному поділі праці. Це можуть бути типології країн за інтенсивністю міжнародних торговельних зв'язків або їх динамікою в часі, спеціалізацією зовнішньої торгівлі тощо. Приклад такої класифікації країн світу за особливостями участі у міжнародному поділі праці [9]: 1 – країни, що мають у надлишку трудові ресурси і за певних обставин можуть імпортувати капіталомісткі товари або запозичувати капітал за кордоном; 2 – країни з високим запасом капіталу, які можуть імпортувати трудомісткі товари або вдатися до

найму робітників-мігрантів; 3 – країни, дуже малі для того, щоб дозволити собі мати фірми оптимально ефективного розміру; вони можуть імпортувати товари, які виробляють великі фірми і тому мають у цьому перевагу, або дозволити місцеве виробництво таких товарів філіями зарубіжних фірм.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тематика та зміст карт міжнародних економічних зв'язків потребує деталізації як стосовно рівнів картографування (перехід до відображення зв'язків областей, міст і районів), так і щодо зв'язків за окремими групами товарів, послуг. Перспективи використання результатів дослідження пов'язані зі створенням у майбутньому карт міжнародних економічних зв'язків різної тематики (за видами економічної діяльності), на різних ієрархічних рівнях, для різних користувачів. Бізнесмени можуть бути зацікавлені у створенні карт діяльності окремих транснаціональних корпорацій в Україні. Впровадження карт такої тематики з використанням баз геопросторових даних, спеціалізованих ГІС дозволить виявити межі, структуру та динаміку економічних зв'язків України як суспільно-територіальної системи та планувати розвиток цих зв'язків на майбутнє.

Література

1. *Большой советский атлас мира* / Под общ. ред. А.Ф. Горкина и др.; Отв. ред. С. А. Кутафьев. – М.: ГУГК, 1939. – Т. 2. – 43 с.
2. *Большой энциклопедический словарь*. – М.: Больш. Рос. энцикл.; С.-Пб.: Норинт, 2001. – С. 709.
3. *Економічна і соціальна географія світу*. 10-11 клас: Атлас / Упоряд. О. Я. Скуратович, Н. І. Чанцева. – К.: ДНВП "Картографія", 2007. – 52 с.
4. *Жовнір Л.Ф.* Зовнішньоекономічні зв'язки: Карта, м-б 1:2 500 000 / Атлас Вінницької області. – Вінниця: ДП «Держ. картогр. ф-ка», 2008. – С. 12.
5. *Комплексний атлас України*. – К.: ДНВП "Картографія", 2005. – 96 с.
6. *Комплексные региональные атласы* / Под ред. К. А. Салищева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – С. 512.
7. *Корецкий Л. М., Паламарчук М.М., Старовойтенко И.П., Харченко А. С.* Общие программные установки и структура 2 тома Национального атласа Украинской ССР // Комплексное картографирование производительных сил Украинской ССР (Матер. 2-й науч. конф.). – К.: Наук. думка, 1967. – С. 11-14.
8. *Коцан Н.Н.* Територіальна організація митної служби в Україні. – Луцьк: РВО «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 384 с.
9. *Кругман П.Р., Обстфельд М.* Международная экономика. Теория и политика: Учеб. для вузов / Под ред. В.П. Колесова, М.В. Кулакова. – М.: Эконом. ф-т МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
10. *Ляшенко Д. О.* Зовнішні економічні зв'язки: Карта, м-б 1: 1 000 000 / Комплексний атлас Київської області. – К.: ДНВП "Картографія", 2009. – С. 56.
11. *Ляшенко Д.О.* Міжнародні зв'язки держав і

регіонів як об'єкт картографування // Вісн. геодез. та картогр. – 2007. – № 2. – С. 14-21.

12. Маркова Е. Е. Некоторые вопросы картографирования транспортных связей для целей планирования (на примере воздушных путей сообщения) // Комплексное картографирование производительных сил СССР. – К.: Наук. думка, 1970. – Вып. 2. – С. 174-176.

13. Національний атлас України. – К.: НАН України, ДНВП «Картографія», 2007. – 444 с.

14. Національний атлас України. Наукові основи створення та їх реалізація / За ред. Л. Г. Руденка. – К.: Академперіодика, 2007. – С. 214-217.

15. Никольский И. В., Самойленко З. В. Транспорт и экономические связи // Комплексные региональные атласы / Под. ред. К. А. Салищева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – С. 502-520.

16. Савчук І. Г. Зовнішня торгівля між Україною та Європейським Союзом // Трансформація структури господарства України: регіональний аспект. – К.: Міленіум, 2003. – С. 136-157.

17. Савчук І. Г. Типізація регіонів України за рівнем переробки продукції зовнішньої торгівлі товарами // Укр. геогр. журн. – 2008. – № 2. – С. 33-40.

18. Україна. Промисловість та інвестиційна діяльність: Атлас / Уклад. Г. Підгрушний, Ю. Качасв. – К.: ДНВП «Картографія», 2003. – 80 с.

19. Atlas krajiny Slovenskej republiky (Landscape Atlas of the Slovak Republic). – Bratislava: Banska-Bystrica, 2002. – 342 p.

20. World development report. 2009: Reshaping Economic Geography. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development, 2009. – 384 p.

Надійшла 05.05.09

* * *

УДК 528.94 + 004.92

Т. І. Козаченко, Т. С. Цокало

ГЕОІНФОРМАЦІЙНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Изложен системный взгляд на геоинформационное картографирование малых предприятий Украины: исследованы малые предприятия как объект картографирования (сущность, условия формирования, этапы развития, закономерности территориальной организации, структуры и функционирования); определены основные направления картографического отображения малых предприятий с использованием ГИС-технологий на базе системного подхода к объекту картографирования, его структуре и пространственной организации.

The concept of geoinformational mapping of Ukraine's small enterprises is proposed. Small enterprises as an object of mapping (their essence, formation conditions, development stages, territorial organisation regularities, structure and functioning) are investigated. The main directions of the small enterprises mapping using GIS-technologies on the basis of system approach to the mapping object, its structure and spatial organisation are defined.

Постановка проблеми. Формування ринкової економіки України супроводжується складними трансформаційними процесами, які пов'язані з радикальними змінами форм власності, виробничих відносин, структури виробництва, технологій тощо.

Досліджувана авторами проблема розроблена ще недостатньо, тому що для української науки вона нова. До 1990 р. з цих питань у наукових журналах та збірниках економічного профілю публікацій майже не було. Процеси перетворень, інтенсивний пошук способів становлення і розвитку ринкової системи господарювання значно прискорили аналіз проблем підприємництва, формування нової системи мотивації до ініціативної праці.

Карт цієї тематики не було в жодному радянському комплексному регіональному атласі. Перші спроби відтворити картографічно підпри-

ємництво було зроблено в ході підготовки електронної версії пілотного проекту «Атлас України» [1] та Національного атласу України [7], де йому присвячено по одній карті.

Серед зарубіжних національних атласів діяльність малих підприємств відображена в Національному атласі Польщі [8]. На двох картах показано діяльність таких підприємств у семи секторах економіки (окрім сільського господарства), кількість зайнятих у малому бізнесі та фінансове районування станом на 1991 та 1994 рр.

Підприємництво як об'єкт картографічних досліджень потребує розробки цілісної теоретико-методологічної концепції створення і використання карт на базі сучасних ГІС-технологій.

Мета і завдання дослідження. Метою геоінформаційного картографування малих підприємств є узагальнення сучасного рівня інформації та знань про них шляхом автоматизованого ство-

© Т. І. Козаченко, Т. С. Цокало, 2009